

ДИАЛЕКТОЛОГИЯТА В НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ПРОФ. СТОЯН СТОЯНОВ (По случай стогодишнината от рождението на българския езиковед)

Хронистите на родното езикознание извеждат като акцент в научните изследвания на проф. Стоян Стоянов (1911 – 1997) публикациите по съвременен български език. Безспорно е, че той създава значителна научна продукция, сред която *Граматика на съвременния български език* претърпява неколкократно издания, а първата ѝ поява е през 1964 г.¹

Паралелно със значимите си изследвания върху структурно-семантичните особености на книжовноезиковата система Ст. Стоянов има приноси и в българската диалектология. Монографията му *Говорът на село Макоцево, Софийско* представя езиковеда като изследовател с концентриран поглед върху историята на езика и връзките между старобългарското състояние и новобългарските резултати. Освен монографията за макоцевския говор Ст. Стоянов пише и още няколко диалектоложки текста – статии и рецензии. Те са достатъчно доказателство за присъствието му на компетентен наблюдател на териториалните диалекти и техните специфики в различните езикови равнища.

Отношението на Ст. Стоянов към диалектите и диалектологията в ролята ѝ на езиковедска дисциплина, отразяваща автентично развоя на българския език, води началото си още от студентските години на езиковеда. В спомените за своето обучение в Софийския университет той споделя: „Следването в специалността Славянска филология се завършваше с написването на т. нар. теза. Темите на тези писмени работи се задаваха от проф. Ст. Романски и най-често бяха „Етнографско изследване и говор на дадено селище“ (обикновено родното място на абсолвента). Разработката на тезата ставаше по примерен конспект, даден пак от Романски. Аз също написах такава теза на тема „Етнографско изследване и говор на с. Макоцево, Новоселско“, но за говора използвах обширната програма на Беньо Цонев за диалектоложки проучвания². Тази моя работа, която обхващаше 370 ръкописни страници, бе отпечатана много по-късно с допълнения и поправки в две отделни публикации³“. През 1970 г. в отделна книга излиза *Село Макоцево – история, бит и фолклор*, а през 1972 г. в Годишника на Софийския университет –

¹ „Тази книга навреме запълва една празнина, една нужда, която отдавна очаква такъв труд. Освен това тя добре представя развоя на родното езикознание и неговото съвременно състояние“, подчертава К. Попов в статията си „Научното дело на проф. Стоян Ив. Стоянов“ (*Език и литература*, 1971, кн. 2, стр. 86).

² Б. Цонев. *Програма за изучаването на българските народни говори*. Сборник за народни умотворения [1900], т. XVI – XVII, стр. 879 – 911.

³ Стоянов, Ст. Спомена за следването ми в Софийския университет. // *Съпоставително езикознание*, 1988, кн. 4 – 5, стр. 126.

Говорът на с. Макоцево, Софийско (т. LXV, 1. Факултет по славянски филологии, 1971).

Монографията за макоцевския говор има класическа структура: описано е съществуващото в говора лингвистично състояние на отделните равнища и при съответните езикови категории. Тя съдържа увод, фонетична част, морфологична, отделна глава за ударението, синтаксис и текстове, които представляват образци от говора. В уводната част Ст. Стоянов, посочвайки предходни изследвания върху макоцевския говор, отбелязва: „Л. Милетич, а след него и Георги п. Иванов по косвен начин отнасят макоцевския говор към орханийския (ботевградския говор). Макар че нашият говор и орханийският (ботевградския) имат много общи черти и особености, те не са идентични. Макоцевският говор (еднакъв с говора на селата Стъргел, Г. Камарци, Д. Камарци, Осойца, Саранци, Чеканчево, Байлово, Гол. Раковица, Белопопци, Гайтанево и Огняново) има достатъчно свои специфични особености, които го отличават от ботевградския, пирдопския, ихтиманския и софийския говор и му отреждат самостоятелно място между тези говори“⁴ (стр. 161).

В областта на фонетиката е представена вокалната система на говора, а приведените като доказателствен материал форми са дадени със своя старобългарски архетип. От друга страна, срещаме в отделна точка рефлексите на всички старобългарски вокални фонеме. Този подход може да се определи като максимално позитивен с оглед на факта, че фонетичното състояние в диалектите принципно се приема за най-важния фактор при класификацията на териториалните говори. Континуантите на старобългарските гласни дават представа за общобългарските фонетични процеси, както и за особености от локален характер, и то независимо дали обхващат по-широк, или по-тесен ареал.

Според рефлексите на старата ятова гласна макоцевският говор се явява представител на западните говори – *бел, брек, лев, смех, место*. Ятовата гласна има рефлекс *-а* само в няколко думи: *грашка*⁵; *граша*⁶; *сакам*⁷; *цаловарка*⁸; *цалее (за рана)*⁹; *цана*¹⁰. Според Ст. Стоянов *а-гласежът* е следствие от ранното затвърдяване на съгласните *ц, с, р* пред старата ятова гласна (стр. 187 – 188). Тезата за ранно затвърдяване на тези съгласни има сравнително дълга история в българската диахронна лингвистика.¹¹

⁴ Приликите и разликите между макоцевския говор и съседните му говори може да се видят в: Ст. Стоянов. *Село Макоцево – история, бит и фолклор*. София, 1970, стр. 166 – 176.

⁵ „Пропуск, неразорано място между две бразди“.

⁶ „Заливам трици или ярма със солена вода, като разбърквам сместа“.

⁷ „1. искам, 2. мисля, струва ми се, чини ми се“.

⁸ „Немного дебело дърво, отсечено и изкастрено, но неразцепено, т.е. „цало“.

⁹ „Оздравява, зараства, залива“.

¹⁰ „Цена“

¹¹ В по-ново време е изразено мнение, че появата на гласната *а* като рефлекс на ятовата гласна е настъпила още когато съгласните пред нея са били меки. Такава теза предлагат Б. Велчева (*Праславянски и старобългарски фонологически изменения*. С., 1980) и А.-М. Тотоманова (*Из българската историческа фонетика*. Второ издание. С., 2001).

По отношение на другия класификаторен старобългарски вокал – голямата носовка, макоцевският говор е типичен *a-говор*: *дап, зап, маж* (стр. 188); рефлекс *-а* има и големият ер – *бадни вечер, бачва, даска* (стр. 186).

Характерни особености на макоцевския говор във фонетиката са също и сонантните *л* и *р*, особено в jednosрични думи – *влк, длк, жлт* и *брс, врх, срп* (стр. 190), както и наличието на епентетично *л*, макар и да не е последователно застъпено – *сабл'а, дрвл'а, наставл'а* (стр. 164).

В словообразуването на съществителните и прилагателните имена макоцевският говор притежава някои по-особени наставки. Една част от тях са:

а) при съществителните *-аш*: *лискаш, ракеташ, букаш*; *-ор*: *сламор, плевор, сливор* (за суфикса *-ор* е пояснено, че има румънски произход (оконч. за мн. ч.) (стр. 201);

б) при прилагателните по-специфична е наставката *-ишат*: *ноф – новнишат* – „съвсем нов“ (стр. 210).

В морфологичната система правят впечатление формите на личното местоимение – *ѝа/ ѝазе, ти/тизе* (стр. 215), както и генерализираната употреба на *што* и *дека* вм. *който, койато, което, кошто*: Ората, *што* минаа оде, биле от Камарци; Човека, *дека* го сте срещнале фчера, е бил чича ви Йован, ама не сте го познале; Кравата, *дек* ѝа купихме от Оранието, излезе много добра (стр. 217 – 218).

Макоцевският говор демонстрира една доста архаична особеност на синтактично ниво – факт, подчертан ясно от изследвателя на този говор. В контактна позиция с перфектна глаголна форма енклитиката *я* предхожда – *Не го сам срещтал, Не ги сме питале*¹² (стр. 165).

Изследвайки родния си говор, Ст. Стоянов създава и речник на по-характерните думи и изрази, който е част от цялото монографично изложение (стр. 290 – 300).

В рецензията си за *Говорът на село Макоцево, Софийско* К. Попов отбелязва, че „Ст. Стоянов търси и открива живите връзки, които интегрират или диференцират говорите на базата на българския език, на съвременното му състояние или на историческите му закономерности и развойни тенденции¹³“.

В жанра на рецензията своето лингвистично присъствие и компетентност влага и самият Ст. Стоянов. Рецензионните му текстове го показват и като теоретик на диалектоложката методология, заявяващ синтезирано своите схващания за описанието на говорите и въобще за лингвистично-интерпретативния подход към диалекта като езикова система. „Поначало всяко диалектоложко проучване е описателно. Но то не бива да се задоволи само с голото описание на срещаните в диалекта езикови факти и явления. Цялата система на дадения диалект трябва да бъде описана точно от съвременен гледище, но заедно с това изтълкувана и обяснена от историческо

¹² В изследването си «Синтактичните диалектизми в българския език» Ст. Стойков посочва този тип словоред като характерен за родопските и западнорупските говори, отбелязва и наличието на конструкцията още в старобългарски (вж. в *Помагало по българска диалектология*. Съставил Тодор Бояджиев, С., 1984).

¹³ Попов, К. «Нов труд по българска диалектология.» // *Език и литература*, 1973, кн.1, стр. 74.

гледнище.¹⁴ Историческият аспект на диалектоложката тематика привлича вниманието на Ст. Стоянов и в две статии, излезли във вестник „Пулс“ – „В защита на историческата истина“ (бр. 16 от 31 юли 1979 г.) и „За един научен подвиг и една научна епопея“ (бр. 24 от 20 ноември 1979 г.).

Научният профил на българския езиковед е получил интересни дефиниции в родната лингвистика. Една от тях информира: „Продължил най-добрите традиции в науката за родния език, създал забележително научно творчество, черпещо мощ от историческите знания за езика ни, но решаващо най-съвременните му проблеми, той е именит учен, който заема място сред плеядата най-видни български езиковеди.“¹⁵ Филологическите способности и академичният авторитет на Ст. Стоянов се изграждат още в процеса на университетското му обучение и последвалите специализации. В юбилеен текст Ст. Брезински посочва, че като студент Ст. Стоянов „получава солидна езиковедска, литературоведска и философска подготовка при видни наши университетски преподаватели“¹⁶, а М. Виденов добавя: „Интересите на Ст. Стоянов към езиковедската проблематика се формират от много фактори, но не можем да отминем специализацията му в Полша (в университетите на Варшава и Краков) при изтъкнатите слависти Ст. Слонски, В. Дорошевски, Т. Лер-Сплавински.“¹⁷

Езиковедските постижения на Ст. Стоянов и днес са актуални изследвания по съвременен български език и диалектология със собствена позиция на автора и умело интерпретиране на лингвистичните факти. Тези трудове са и показателни как учен, получил университетската си подготовка в период, когато палеославистиката и медиевистиката са водещи в академичната филологическа стратегия (у нас това е времето до средата на четиридесетте години), постепенно насочва своето изследователско внимание към съвременната езикова проблематика, създавайки престижни статии, студии и монографии. И заедно с това запазва отношението си към диалектологията като лингвистична област, където синхронията и диахронията са във взаимно допълване. Както си взаимодействат, допълвайки се, и в научните изследвания на езиковедата проф. Стоян Стоянов.

Тенчо Дерекювлиев

¹⁴ Стоянов, Ст. «Монографично изследване на един тракийски говор.» // *Език и литература*, 1973, кн. 4, стр. 79. В тази рецензия Ст. Стоянов изтъква приносния характер на монографията *Говорът на с. Съчанли, Гюмюрджинско* от Тодор Бояджиев, конкретизирайки: „Системата на диалекта е описана подробно и с вещина във всички свои дялове“ (стр. 84). Ст. Стоянов изразява своята рецензентска позиция и за диалектоложкия труд на Бл. Шклифов *Костурският говор*, определяйки го като пълно и цялостно изследване на архаичен български говор (Български език, 1975, кн.5, стр. 457).

¹⁵ Попова, М. «Професор Стоян Стоянов на осемдесет и пет години.» // *Български език*, 1996, кн. 3, 80.

¹⁶ Брезински, Ст. «Една плодотворна седемдесетгодишнина.» // *Език и литература*, 1981, кн. 1, стр. 78.

¹⁷ Виденов, М. «Професор Стоян Стоянов на 70 години.» // *Съпоставително езикознание*, 1981, кн. 1, стр. 133.